

EFERVESCÈNCIA COL·LECTIVA AL BAR OCATA DURANT ELS PARTITS DEL F.C. BARCELONA

Treball final de grau en Antropologia social i cultural

Leonardo Hernández Pelayo (14733191)

leoherandezpelayo@gmail.com

Tutor: Gerard Horta

Resum

La present investigació consisteix en desenvolupar un estudi de les relacions que s'estableixen entre les persones que participen regularment en la concentració ritual que s'origina a un bar durant els partits del F.C. Barcelona a fi de veure els partits per televisió. L'àmbit concret de la recerca és, com indica el títol del treball, el Bar Ocata, un bar dels de "tota la vida" situat al Masnou i regentat per la família X. Partint del concepte d'efervescència col·lectiva d'Émile Durkheim (1912), s'aborden els paral·lelismes que es poden establir entre el futbol i l'àmbit religiós a escala ritual, ja que es tracta d'un terme útil per analitzar els moments de fusió social que s'originen amb relació a l'experiència col·lectiva derivada de la visió televisiva col·lectiva dels partits del Barça.

Paraules clau

Efervescència, futbol, bar, ritual, socialització, comunió.

Índex

- Introducció.....	2
- Marc teòric.....	3
- Metodologia.....	4
- Observació sobre el terreny.....	6
- Conclusions.....	15
- Bibliografia.....	19

Introducció

Malgrat l'individualisme inherent al capitalisme, no podem passar per alt el fet que l'ésser humà és una espècie eminentment social. Per altra banda, hem de tenir en compte que, en una societat regida per una gran quantitat de normes i lleis i subjecta a un bon nombre de preceptes morals, els individus que en formem part necessitem moments i situacions en les que se'ns permeti desembarassar-nos de tota aquesta càrrega normativa i moral i se'ns ofereixi la possibilitat de transgredir tots aquests límits que ens són imposats. En els nostres dies podem trobar diversos exemples de moments que funcionen en aquesta direcció i que, a més, originen sentiments compartits i desitjos comuns, com ara festes o celebracions, però en aquest cas l'objecte d'estudi esdevindrà l'efervescència fruit de la visualització dels partits de futbol del Barça a un bar. En aquests moments en que la societat experimenta el que Durkheim anomena efervescència col·lectiva, els individus abandonen la seva individualitat per passar a formar part d'un únic cos social en ebullició, una unitat social que comparteix un desig comú.

Així doncs, si ens fixem en el cas del futbol, podem observar com es manifesta aquesta efervescència col·lectiva. Com si d'un ritual es tractés, podem veure una gran quantitat de persones que obvien les seves diferències per celebrar un gol o un títol. Persones amb estils de vida oposats que, en altres circumstàncies, no es saludarien ni de lluny, s'abracen i donen pas a una comunió difícilment equiparable a cap altre fenomen, a banda de la religió. Persones que, a més, vesteixen de la mateixa manera –samarretes, bufandes, etc.-, canten les mateixes cançons i himnes i s'emocionen conjuntament. Però, de fet, el futbol és el de menys, perquè el que veritablement és important és que aquests moments rituals responen a la necessitat comuna d'anar més enllà de la quotidianitat col·lectiva. Com apunta Christian Bromberger, una de les principals propietats substantives que distingeixen l'activitat ritual de comportaments regulats més trivials és precisament el fet que es produeixi una ruptura amb la rutina diària (Bromberger, 2000:267). El futbol esdevé, doncs, un motor que ens permet demostrar que estem junts, que ens impulsa a reafirmar-nos com a societat i que ens fa sentir part de quelcom important. Quelcom que, a més, ens permet trencar l'ordre, la normalitat i la quotidianitat de forma justificada.

Marc teòric

La idea central de la investigació gira entorn al concepte d'efervescència col·lectiva que Émile Durkheim introdueix a "Les formes elementals de la vida religiosa" dins la seva teoria de la religió. Si bé aquest no va ser encunyat pel sociòleg francès, òbviament, en referència al futbol, els paral·lelismes que es poden establir entre l'esport rei i la religió el fan útil per analitzar els moments de comunió que s'originen en relació a la passió que desperta el futbol. Segons Durkheim, les representacions col·lectives es componen de dos elements: els ritus i les creences. Les creences són les idees fonamentals que es sostenen al món i els ritus són complexes interaccions per les que es perpetuen les creences. Això vol dir que les religions no són més que l'exaltació de la societat en forma d'efervescència col·lectiva, com succeeix també a les festes, celebracions o assemblees (Lukes, 1984:500-501), on les societats es manifesten com si fossin una unitat. Durant aquestes celebracions i festes, els individus deixen de ser-ho per, arrossegats pel sentir general, celebrar la seva pertinença a un grup homogeni en el qual transgredir els límits quotidians està permès. Aquests moments d'efervescència col·lectiva estan carregats de significat i romanen en el temps gràcies a certs símbols i objectes –que, en el cas que ens ocupa, podrien ser banderes i samarretes amb els colors del Barça-. Com apunta Steven Lukes, en aquest sentit, Durkheim no considerava la conducta de les masses patològica o indesitjable, sinó que pensava que a partir d'aquests instants d'efervescència els homes es creuen transportats a un món senceraament diferent d'aquell que tenen davant dels seus ulls (Lukes, 1984:456).

Tanmateix, podríem atrevir-nos a afirmar que el futbol ha ocupat el lloc que va deixar la religió. Si ens aturem a pensar-ho un moment, el futbol s'ajusta molt bé a les característiques de la religió: fe, entusiasme, calor i exaltació. Segons el propi Durkheim, la fe és, per damunt de tot, un impuls per a actuar: calor, vida, entusiasme, exaltació de totes les activitats mentals i elevació de l'individu per sobre de sí mateix (Durkheim, 2014 [1912]:643). Però aquesta fe necessita dels demés per a sustentarse, atès que les creences només són actives quan són compartides (Durkheim, 2014 [1912]:643). Perquè, com afirma el mateix Durkheim, qui veritablement té fe, experimenta la necessitat invencible d'expandir-la i compartir-la (Durkheim, 2014 [1912]:643). Així doncs, les creacions compartides del pensament col·lectiu aconsegueixen el seu màxim nivell d'intensitat en el moment en que els individus es troben reunits i en relacions immediates els uns amb els altres, en que es comuniquen tots en una mateixa idea o un mateix sentiment (Lukes, 1984:456).

L'efervescència col·lectiva, com apuntava anteriorment, es refereix al moment de més alt nivell d'exaltació de la societat durant les pràctiques rituals. Es tracta, d'aquesta manera, d'un moment gairebé elèctric, extàtic, d'un grup al voltant d'un ritual. El context permet una entusiasta sintonia de les constants emocionals que, alimentant-se mútuament, acaben creant una intensa adherència entre els participants. De fet, podríem referir-nos a aquestes situacions com a moments de plena fusió de voluntats i d'un transit durant el qual el grup es transforma en una sola entitat. Així doncs, aquesta excitació es tradueix en una unificació momentània que, encara que acabarà dissolent-se, deixa una empremta compartida que manté viva la cohesió del grup. Aquests moments d'efervescència podrien respondre al que Marcel Mauss anomena fenòmens de *totalitat*, en els quals cos, ànima i societat es barregen i en els que no només el grup participa sinó que, degut a ell, totes les personalitats i tots els individus en la seva integritat moral, social, mental, corporal i material prenen part d'aquests moments (Mauss, 1971:283).

Per altra banda, Christian Bromberger considera que si el futbol posa de manifest la perdurable realitat de la consciència col·lectiva és perquè combina quatre característiques subjacents que rarament apareixen en esdeveniments que aparentment s'hi assemblen: sintetitza els valors que exemplifiquen els aspectes més destacats del nostre món; oposa el "nosaltres" i el "ells", polaritzant allò particular i allò universal; dona al grup la oportunitat de celebrar-se a sí mateix actuant i fent-se notar; degut al seu caràcter polifacètic, es presta a moltes i variades lectures. Bromberger creu que el futbol no és ni espectacle pur ni un ritual institucionalitzat i que esdevé el símbol d'una època en la que les fites classificadores de la vida col·lectiva naveguen en la confusió (Bromberger, 2000:274).

Metodologia

La recerca abraça l'observació sobre el terreny durant els partits, converses formals i informals establertes amb usuaris del bar i buidatge i anàlisi bibliogràfica. Pel que fa a la observació, cal apuntar que s'ha dut a terme entre el març de 2014 i el maig de 2015, és a dir que comprèn la recta final de la temporada futbolística 2013-2014 i gairebé la totalitat de la 2014-2015. És important fer aquest aclariment previ per tal de posar de manifest que els resultats de la present investigació deriven d'un treball de camp que s'ha dividit en dues etapes. Pel que fa a la primera, de caràcter més iniciàtic, és important esmentar que els resultats de l'equip –el Barça va acabar la temporada sense guanyar cap títol- van ser decebedors i això va portar als aficionats que acudien

amb regularitat al bar per veure els partits a una pèrdua progressiva d'interès. Pel que fa a la segona, en canvi, els resultats i la renovació del projecte esportiu han fet créixer novament aquest interès, tot i que la temporada encara no ha finalitzat.

Així doncs, la primera fase de la investigació va servir per fer un primer acostament al camp, estudiar l'espai i començar a agafar confiança amb els informants. La segona fase d'exploració sobre el terreny, per altra banda, condensa un treball d'observació i anàlisi de nou mesos, durant els quals he aconseguit presenciar els moments més interessants continguts en la present etnografia.

Seguint amb les qüestions metodològiques, després de plantejar-me en un primer moment la possibilitat de realitzar entrevistes, vaig anar veient durant les primeres visites al Bar Ocata que aquest sistema podia donar-me dificultats per diverses raons. La principal raó era la voluntat fèrria de no desnaturalitzar l'ambient i el comportament dels participants en aquestes situacions, la qual cosa em va portar a pensar que el fet que jo adoptés un rol d'investigador extern, amb una actitud acadèmica o intel·lectual, podia propiciar una certa tensió que amb tota probabilitat es traduiria en la negativa de la majoria a participar en l'estudi. Així doncs, vaig decidir mantenir converses de caràcter informal amb en *P*, de 56 anys, divorciat i amb una filla; en *T*, de 54, casat i amb tres fills; l'*A*, de 37, solter i sense fills; en *B*, de 53, solter i sense fills; l'*S*, de 72, casat i amb dos fills; l'*E*, de 30 anys i solter i en *M*, de 38 anys i casat. Tot i així, les persones que han col·laborat em van demanar que respectés el seu anonimat, de manera que els seus noms i cognoms s'han convertit en inicials distintes de les reals. De fet, m'ho van demanar perquè hi ha situacions –d'efervescència– en què l'alcohol els ajuda a desinhibir-se de tal manera que sovint fan coses de les que posteriorment no n'estan orgullosos.

En quant al buidatge i anàlisi bibliogràfica, és important apuntar que tot i que la investigació neix i es desenvolupa de la mà de "Les formes elementals de la vida religiosa" de Durkheim, la incorporació d'altres obres i articles ha resultat fonamental per atorgar major consistència a les idees que emergeixen de la investigació. Per una banda, he incorporat l'obra de Steven Lukes sobre Durkheim per reforçar la teoria que sosté la present investigació. Per altra banda, he utilitzat les argumentacions de Christian Bromberger com a referència etnogràfica i com a suport teòric, de manera que el seu treball als estadis d'equips de futbol m'ha resultat de gran utilitat. Finalment, he utilitzat també les obres de Marcel Mauss, Michel Maffesoli, Ferdinand Tönnies,

Jean Duvignaud i Friedrich Nietzsche per ampliar alguns aspectes teòrics de la recerca.

Observació sobre el terreny

En una de les primeres visites diguem-ne oficials vaig proposar-me realitzar una descripció de l'espai en el qual es desenvolupa la investigació. Es tracta del Bar-Restaurant Ocata, conegut pels usuaris habituals com el "Xungo", un dels bars històrics del poble, regentat per la família X. El bar en qüestió es troba al centre del poble costaner d'El Masnou, situat a la comarca d'El Maresme. S'ofereix servei de bar i restaurant, per la qual cosa els visitants són de tot tipus. Això es deu a que els plats que proposen són difícils de trobar a la resta del poble, atès que basen la seva carta en tota mena de carns a la brasa i guisats tradicionals elaborats amb productes de qualitat, sovint caçats pels mateixos propietaris al seu vedat particular. Així doncs, per exemple, són els únics capaços d'oferir guisats tan difícils de localitzar com ara el de porc senglar. A més, els preus són força assequibles i la relació qualitat preu és molt bona. El negoci el capitanejen actualment els fills dels fundadors, *MX* i *LX*, i compten amb la col·laboració d'un cuiner, *J*, i una cambrera, *V*. El pare i propietari original del bar va morir recentment i la mare, *FX*, continua anant a treballar freqüentment malgrat la seva avançada edat i la voluntat dels seus fills de que aquesta descansi i gaudeixi d'una merescuda jubilació.

L'aspecte del bar és el d'un establiment rústic i tradicional, amb taules i cadires antigues de fusta i amb una estructura que ha romàs intacta des de la seva inauguració l'any 1967. Al bar s'hi accedeix per la porta davantera, situada a un carrer força transitat i cèntric, i per la porta posterior, situada a un carrer per a vianants en el qual s'hi col·loquen taules durant l'estiu. La façana té finestres amb marcs de fusta i cortines blanques i al cartell s'hi pot llegir Bar-Restaurant Ocata. Els espais que podem trobar dins el bar són la part principal, on hi ha la barra, el lavabo, una televisió, 4 taules i dues màquines escurabutxaques; la part superior, on hi ha sis taules, una televisió i una finestra; i la part posterior, on hi ha una gran taula i una televisió, juntament amb la cuina. A banda d'aquests tres espais, cal destacar que travessant la part posterior s'accedeix a una petita terrassa on s'hi posen taules durant la primavera i l'estiu.

El sector posterior i el principal són els que cobren major protagonisme en aquesta investigació, atès que la part superior registra molts canvis d'usuaris i la terrassa

queda pràcticament buida durant els partits. Pel que fa a la part posterior, he pogut observar durant aquests mesos de recerca que l'àmplia taula que trobem en aquest sector està en la major part dels casos ocupada per les mateixes persones. Es tracta, doncs, d'un grup que ronda els quaranta anys i que es reuneix al bar durant els partits del Barça, aprofitant aquestes cites per passar algun temps amb els amics. La majoria dels membres d'aquest grup estan casats i tenen fills, encara que acudeixen a aquest esdeveniment sols. Tots duen samarretes del seu equip i engalanen la part posterior del bar amb banderes i altres símbols barcerlonistes. Les jornades futbolístiques transcorren en aquest sector del bar entre càntics, comentaris tècnics, crits i riures.

En aquest espai es troba habitualment l'M, manyà de 38 anys, casat i sense fills. L'M, segons explica, al "Xungo" s'hi sent com a casa. Explica també que ja hi anava amb els seus pares quan era petit i que ha volgut continuar amb aquesta tradició, tal com els hi passa als seus amics. L'M, per altra banda, diu que des d'adolescents veuen els partits en aquest bar i que mai s'han plantejat fer-ho a cap altre: *"Ens posen l'himne, posem banderes, cantem i, a sobre, es menja millor que a cap altre lloc. Què hi ha millor que veure el Barça amb els amics i amb una hamburguesa de 300 grams!"*. Aclareix que és del Barça de tota la vida, encara que també és simpatitzant de l'Sporting de Gijón, atès que la seva dona és d'allà. Durant les converses que hem mantingut, l'M relaciona constantment el fet de ser del Barça amb el seu fort sentiment independentista: *"Si hem de jugar la lliga catalana per poder marxar d'Espanya, la juguem i fora"*. Diu, a més, que per a ell el Barça no és només un equip de futbol, sinó que es tracta de quelcom més profund: a més de la qüestió política, creu que el Barça representa uns valors únics que ajuden a projectar una imatge positiva de Catalunya arreu del món.

També he estat amb els grups i individus que es reuneixen per veure els partits a la part davantera del Bar Ocata. En aquest espai he parlat amb gent molt diversa i és aquí on he pogut recollir més testimonis. En aquest context, doncs, resulta important considerar que per a aquestes persones –de la mateixa manera que passa amb els habituals de la part posterior- el bar és "casa seva", la qual cosa ha facilitat la seva comoditat durant les converses que hi he mantingut. Es tracta d'algunes d'aquelles persones habituals de bar, persones que hi van si no cada dia, cada dos. Parlem d'individus amb experiències ben diferents però amb característiques similars: són homes solters –tot i que dos dels informants estan casats- que beuen amb certa regularitat i que, en general, no es senten molt satisfets amb les seves feines. Malgrat que inicialment semblava difícil poder arribar a tractar qüestions profundes i tan

personals com aquestes, el temps i la confiança m'han possibilitat accedir a assumptes d'aquestes característiques a partir de converses centrades en tot allò que envolta les experiències viscudes durant el transcurs dels partits del Barça al bar.

La temporada futbolística va començar amb il·lusions renovades, amb Luis Enrique com a nou entrenador i amb alguns fitxatges de renom, entre els quals destaca el del goleador Luis Suárez. D'aquesta manera, es tancava una temporada nefasta i s'encetava una de nova amb la sensació que els resultats retornarien l'alegria perduda a l'afició. El primer partit, de fet, ja donava motius per a tornar a confiar en que els èxits arribarien aviat. El Barça iniciava la temporada jugant a casa contra l'Elx i el partit va acabar amb victòria per tres a zero, amb dos gols de Messi. Justament això, el retorn de Messi, ha esdevingut un dels principals motius que han propiciat la regeneració de la fe en el Barça aquesta temporada, atès que l'anterior va ser una de les més fluïdes del futbolista argentí amb la samarreta blaugrana. Aquest fet no ha passat desapercbut al Bar Ocatà, esdevenint el centre de moltes converses entre seguidors entusiasmats per la recuperació de l'autèntica estrella de l'equip. També s'ha celebrat repetidament la recuperació de la intensitat i el treball, la qual cosa es va posar de manifest a la segona jornada de lliga, resolta amb victòria per zero a un al camp del Villareal. Tot i així, l'ambient al bar en aquests moments inicials era encara força tímid i els assistents mostrava un interès relatiu pel que ocorria durant els partits.

Els partits, durant aquest període, serveixen senzillament per justificar la presència al bar. D'aquesta manera, és fàcil advertir que aquesta fase de la temporada no resulta interessant per a la majoria: poca assistència, alguna televisió apagada, volum de la retransmissió baix, converses sobre temes aliens al futbol i mirades dirigides més a les persones que a la pantalla. Tot això es fa més evident quan arriben els gols, ja que aquests agafen per sorpresa als individus que es troben al bar. A més, les celebracions són tèbies i els nervis i la tensió són inexistents. En moments com aquests, cobren protagonisme figures com la d'en *P*, el qual destaca pel seu sentit de l'humor i per l'ús que fa de la ironia i el sarcasme. En *P* viu al Masnou des de fa prop de trenta anys i s'hi va establir després de viure a diferents llocs del món, destacant una llarga estada a Itàlia. De tots els testimonis és probablement el menys "*futbolero*". És un home solitari i treballa només ocasionalment, per la qual cosa el podem trobar sovint al bar. Les seves motivacions, segons el que m'explica, es troben més orientades a passar estones amb les seues amics i "*riure una mica de tot*". Així, durant els partits, en *P* es dedica a xerrar amb tothom que troba i, en especial quan perd el Barça, li agrada punxar als més fanàtics per forçar les seves reaccions i fer més

broma. En general desprèn una ira cap a tot el que hi ha per damunt seu: classe política, monarquia i grans empresaris, per la qual cosa en el seu cas resultaria incoherent no ser crític amb el món del futbol. Així doncs, tot i que es defineix com a *“culé i antimadridista”*, sovint es burla de jugadors, entrenadors o directius del propi club, dins el joc que el mou a fer bromes *“per picar els altres”* que alhora fan de crítica contra *“tota aquesta colla que cobra més en un dia que jo en tota la vida”*.

Un altre dels informants que destaca durant aquests moments és l'S, que està jubilat i viu al costat del bar. Diu que va al “Xungo” des que el seu propietari original, amic seu de tota la vida, el va obrir. Des d'aleshores ha vist passar per aquest indret del poble a molta gent: *“Tots del Barça, eh! Aquí no hi acostuma a venir gent del Madrid, de vegades deixem entrar a un de l'espanyol que viu aquí al cantó (riu) però no sempre!”*. Explica que des de sempre s'han viscut els partits importants del Barça amb molta intensitat i que, abans dels èxits que s'han viscut en els darrers anys, els culés sempre havien patit molt: *“Sempre havíem sigut uns segundons del Madrid, ells tenien ja varies copes d'Europa i nosaltres cap. Llavors l'únic que salvava la temporada era guanyar-los a ells, encara que després guanyessin ells la lliga”*. Diu que ara és diferent, que tothom és del Barça perquè està de moda i que *“fins i tot els turistes porten samarretes del Barça”*. Tot i així diu que amb el Barça essent el millor del món els últims anys ha gaudit molt i ha vist a la gent més enganxada a l'equip que mai, *“he celebrat més títols en els últims deu anys que en tota la meua vida”*.

Després de dos partits més guanyats, apareix una primera crisi amb l'empat contra el Màlaga i, malgrat reposar-se amb algunes victòries contra rivals de menor entitat, les derrotes contra el Reial Madrid a la novena jornada i la dolorosa derrota a casa contra el Celta a la jornada següent deixen als seguidors de l'equip amb la sensació que res havia canviat respecte la temporada anterior. Aquests han estat, sens dubte, els pitjors moments de l'equip enguany i els efectes d'aquest mal moment es van poder veure clarament al bar. L'assistència durant els següents partits va disminuir de forma considerable, mentre l'equip s'anava recuperant progressivament. El moment culminant d'aquesta recuperació i possiblement un dels primers moments de veritable efervescència col·lectiva al bar fou la victòria agònica al camp del València, per zero a un i en el temps de descompte. Es van viure moments gairebé elèctrics dels assistents al voltant del partit i del seu desenllaç. Es va poder veure una entusiasta sintonia de les constants emocionals que, alimentant-se mútuament, van acabar creant una intensa adherència. Però poc més endavant, aquests moments d'eufòria es veuen frenats per un empat a zero amb el Getafe i una derrota al camp de la Reial Societat,

que fan tornar els dubtes i la desconfiança als aficionats. Aquest moment, casualment, coincideix amb una baixada en el rendiment de Messi i l'ambient al bar torna a mostrar-nos fins a quin punt l'equip i l'afició necessita al jugador en bona forma.

Més endavant l'equip comença a remuntar altre cop i es tornen a viure grans moments d'efervescència col·lectiva al Bar Ocata, especialment durant el partit contra el Villareal al Camp Nou. Aquell dia es va generar una forta excitació que es va traduir en una unificació momentània que, encara que va acabar dissolent-se, va deixar una empremta compartida capaç de mantenir viva la cohesió del grup. Un cop es va consumir la remuntada, l'A estava eufòric: *“Mira, després d'una setmana de merda, per fi tinc una alegria”*. Anar al bar per veure el futbol permet a l'A, a més de passar una estona amb els amics, deixar de banda les seves preocupacions i bolcar tota la seva energia continguda en animar l'equip del seu cor. Creu que el futbol modern i el negoci que el rodeja és criticable, però afirma que és *“del Barça des de sempre, i això és una cosa que no es pot canviar”*. L'excitació que sentia aquell dia el sobrepassava i això el va portar a fer pronòstics que postulaven al Barça com a campió de totes les competicions que disputava durant la temporada: *“Ja ho veureu que aquest any ho guanyem tot. Feia temps que a aquest equip li faltaven collons i mira ara, mira com corren tots. I mira al Messi, sembla una altre, mira com corre ara!”*.

En B és un molt bon amic de l'A i sempre es situen junts al bar, normalment a la barra. Es considera culé, però no *“un fanàtic que no veu una altra cosa”*. Per a ell, el motiu principal per assistir setmanalment als partits del Barça és passar una estona en companyia i desconnectar de l'institut en el qual treballa i, si pot ser, gaudir de la satisfacció que produeix la victòria: *“Ens riem de tot i de tothom, fins i tot de nosaltres mateixos”*. El *“Xungo”* és per tots dos com una segona casa, *“i més ara que el MX ens posa tapes gratis”* –el menjar és un vertader sagrament que serveix per estrènyer llaços o per a recordar allò que a tots ens és comú (Maffesoli, 1990:159)-. Diu també que, de vegades, van a altres bars del poble *“per canviar”*, però que mai és el mateix. Sent que aquí tots dos gaudeixen d'un tracte preferencial, és a dir que se senten estimats i valorats.

La temporada avança amb un darrer mal resultat, la derrota a casa contra el Màlaga, i continua amb algunes victòries fàcils i amb la victòria davant el Reial Madrid al Camp Nou, la qual situa al Barça líder a quatre punts del màxim rival. Durant aquest partit, guanyat per dos a un, l'emoció i els nervis que es respiraven al bar es van convertir, amb el gol de la victòria de Luis Suárez, en eufòria i satisfacció. Abans d'això, però, va

haver de passar un llarg diumenge perquè el partit es jugava aquell mateix dia a les nou del vespre, davant la indignació dels aficionats. Segons l'opinió de la majoria d'assistents al partit, un partit d'aquestes característiques s'havia de jugar per força un dissabte o, en el seu defecte, diumenge però més d'hora. Aquestes crítiques es devien a la voluntat de gairebé tots de gaudir, en cas de sortir victoriosos, d'una llarga nit de celebracions. Tot i aquest inconvenient, el dia va començar com és habitual en aquestes ocasions, amb una llarga prèvia al mateix bar a partir d'aproximadament les cinc de la tarda –a aquesta hora ja s'havien reunit al bar prop de deu persones i això va anar en augment a mesura que s'acostava l'hora del partit-. En aquest sentit, Christian Bromberger, prenent el futbol com a ritual, postula que un dels factors que ens fa entendre el futbol com una cerimònia sagrada és la obligació moral de participar, doncs assistir a un ritual és una qüestió de deure i no només fruit de la lliure elecció (Bromberger, 2000:267). D'aquesta manera, observem al bar com aquesta obligació moral de participar es posa de manifest, especialment quan es tracta dels grans partits de la temporada.

Els aficionats presents aquell dia al Bar Ocata afrontaven el partit amb una sensació que oscil·lava entre el temor de perdre i deixar que el Reial Madrid l'avancés a la classificació i la confiança en una victòria que l'allunyés encara més del rival pel títol. Com és freqüent en aquest tipus de partits, a la part posterior es trobava el grup al qual pertany *M*, que mentre esperava nerviós l'inici del partit engalanava tots els racons amb banderes blaugranes i estelades. Mentrestant, a la part principal del bar, la jornada transcorria entre bromes i distensió, encara que també es feien notar els nervis entre els presents. Si bé és cert que els individus que es troben en aquest sector viuen els partits amb molta emoció i intensitat, la seva conducta s'orienta en aquests moments més aviat cap a l'humor. Es fan bromes de l'estat físic i mental dels propis jugadors culés, així com dels madridistes, personatges de la política nacional i sobre altres temes. En qualsevol cas, podem pensar aquests moments preliminars com una configuració simbòlica que s'encarrega d'aplanar el terreny a la pràctica ritual (Bromberger, 2000:267).

Amb l'arribada del gol de Suárez i, més tard, amb el final del partit, l'alegria s'estén i tots els presents van celebrar la victòria animats, en part, pels clàxons dels cotxes que passaven en aquell precís moment i els petards que sonaven des de diferents indrets. És en aquest precís moment, justament al xiular l'àrbitre el final del partit, quan es poden percebre expressions i gestos impossibles en altres circumstàncies i interaccions plenes d'emoció i alegria. Es poden veure rostres gairebé plorosos que

viuen aquest triomf , a tenor del que canten i criden instants després del final, com una victòria que va més enllà del terreny esportiu. Els càntics s'allarguen encara una estona i les abraçades es multipliquen en funció que passen els minuts; alguns porten coets per llançar des de dins d'una ampolla de cava que ja està buida, altres demanen l'himne al *MX*. Tot això, a més, acompanyat d'una ronda que surt gratuïta a alguns dels que corren en aquell moment prop de la barra, cortesia dels propietaris. Tot i ser les onze i mitja de la nit d'un diumenge, la celebració s'allarga fins que el bar tanca. L'èxtasi col·lectiu és immens i tots els assistents aquell dia marxen a casa satisfets i eufòrics. No hi ha tensions ni esbroncades, tothom està d'acord: es manifesta d'aquesta manera un estat d'efervescència col·lectiva que mostra una comunió i una afirmació col·lectiva incomparable entre tota l'afició blaugrana reunida al bar. Un estat compartit que fa que, per uns moments, es visqui una fusió de voluntats i un transit que no admet ruptures ni desacords, i durant el qual el conjunt d'individus es transforma en una sola entitat. D'aquesta manera, tots els presents deixen a un costat la seva individualitat per passar a formar part de, com apunta Michel Maffesoli, una *“ànima col·lectiva en la qual s'esborren les aptituds, les identitats i les individualitats”* (Maffesoli, 1990:124).

Un dels que més va celebrar aquest triomf és, curiosament, l'*E*, de 30 anys i solter. És de l'Espanyol però assisteix a la majoria de partits al bar acompanyat dels amics, la qual cosa ens adverteix el caràcter socialitzador d'aquesta pràctica ritual, és a dir que el partit i el resultat es podria dir que en el seu cas és el de menys. Es defineix, entre bromes, com a *ultra* i es dedica tot el partit a fer càntics i crits que sovint inventa ell. Aquesta circumstància mostra com el futbol serveix a l'*E* per canalitzar la seva creativitat i li permet expressar allò que normalment roman ocult en el seu interior. Queda clar, doncs, que el fet d'assistir als partits al bar ofereix la possibilitat a l'*E*, que treballa a una botiga esportiva, de trencar amb les normes que el constrenyen a la seva vida quotidiana: *“Venir a veure el futbol després de tot el dia treballant m'ajuda a desconnectar de tot, m'oblido de tot durant una estona rient, cantant i cridant mentre prenc unes cerveses amb els amics”*.

Qui també va celebrar la victòria contra el Madrid amb gran intensitat i entusiasme va ser en *T*, que aquell dia havia renunciat a reunir-se amb la seva filla recent arribada d'Alemanya –país on residia- per no perdre's un partit tan important com aquest: *“Ja ens veurem el pròxim cop que vingui, tu. No et pensis que no em sap greu, però és que avui juguem contra el Madrid!”*. A més els seus companys el pressionaven, entre riures i crits de *“calçonaços”* i tot plegat va fer que finalment en *T* es quedés a veure el

partit. Per a ell el més important és Catalunya i el Barça, de manera que creu que ja tindrà altres oportunitats per veure la seva filla. Segons diu, li interessa tant la política com el futbol i relaciona les dues coses contínuament: “*És clar que sóc del Barça! Però per a mi el més important és la independència de Catalunya!*”. Al Madrid no el pot ni veure, com als “*fatxes espanyols*”, i veu al Barça com una eina per demostrar que els catalans som diferents. No es perd ni un partit i, segons diu, ha sigut, és i sempre serà del Barça.

També he dut a terme l'observació al bar durant els partits de Lliga de Campions disputats pel Barça durant aquesta temporada. La competició és molt emocionant, sobretot quan arriba la fase d'eliminatòries. Durant la fase de grups, el que vaig poder observar al bar és molt similar al que vaig observar durant els primers partits de lliga: poc interès, poca assistència i nul·la eferescència. Una vegada a la fase eliminatòria de vuitens de final, contra el Manchester City, i de quarts de final contra el París Saint-Germain, en canvi, l'ambient al bar es va anar tornant cada vegada més elèctric. El punt culminant d'aquesta fase decisiva fou el partit d'anada de les semifinals, disputat el passat dotze de maig contra el Bayern de Munic. El bar registrava aquell dia la major assistència des que vaig iniciar la investigació, trobant-se plens tots els espais. Durant tot el partit es va respirar un ambient de tensió i els nervis es van fer notar cada vegada més conforme els minuts passaven. Al minut setanta-set, però, Messi va obrir el marcador quan semblava que es mantindria amb l'empat a zero inicial. Aquest gol va desencadenar moments de goig i d'autèntica eferescència, instants de gran intensitat que no havia pogut observar fins aleshores. Els assistents van saltar sobtadament de les seves cadires impulsats per la transcendència del gol i, mentre les ampolles de cervesa queien i omplien de líquid i vidre el bar, els crits i les abraçades col·lectives es van apoderar del temps i l'espai. Tot es va aturar durant uns segons, res semblava més important que aquell gol en aquell precís instant. Les cares de felicitat contrastaven amb les expressions serioses que un minut abans governaven l'ambient al bar. Com apunta Bromberguer, es va posar de manifest una comunió de ments i les jerarquies habituals es varen debilitar, es va poder observar un sentit de *communitas* que no podem veure habitualment a la vida quotidiana (Bromberguer, 2000:270).

Durant aquests moments, i més encara amb l'arribada del gran segon gol de Messi al minut vuitanta, es va manifestar, seguint a Bromberguer, una transformació passatgera de les relacions socials expressada a través de gestos, paraules i comportaments: abraçades entre desconeguts, converses espontànies amb la primera persona que es

troba –i que després torna a ser un estrany al finalitzar l'enfrontament- (Bromberguer, 2000:270-271). Tot això, segons el mateix Bromberguer, transmet un sentiment de cohesió i de solidaritat només possible en activitats rituals d'aquesta mena (Bromberguer, 2000:271).

Amb el tres a zero i, finalment, amb el xiulet final, es van viure moments de veritable eufòria i efervescència tant dins com fora el bar. Vaig observar com tots els presents aquell dia al bar es trobaven fora de sí, en èxtasi, mentre es creaven a sí mateixos transformats (Nietzsche, 2000[1872]:212-213) i experimentaven una mena d'embriaguesa dionisíaca que ajuntava als individus i els feia sentir com una sola cosa (Nietzsche, 2000[1872]:249). Es tractava d'un sentiment col·lectiu, i aquest només es pot expressar col·lectivament mitjançant un cert ordre que permeti el conjunt i els moviments concertats. Els gestos i crits tendien per sí mateixos a ritmar-se i regularitzar-se, i d'aquí sorgien els cants i les danses (Durkheim, 2014 [1912]:347).

Podríem dir que cada càntic té un propietari i això feia que gairebé sempre l'iniciés la mateixa persona. Però ràpidament aquest s'estenia i anava guanyant força col·lectiva i intensitat. I malgrat aquesta tendència a regular-se, els cants i els crits no perdien res de la seva natural violència. Segons Durkheim, a més, la veu humana no és suficient i es necessari reforçar-la amb procediments artificials: en el cas dels aborígens australians, bumerangs que es colpegen entre sí; en el cas que ens ocupa, en canvi, s'utilitzen megàfons, instruments de percussió, clàxons, trompetes o petards, a més de cops de mans, xiulets, i dels ja esmentats cants i crits col·lectius de suport que evidencien la fusió que es posa de manifest en un moment d'efervescència col·lectiva com el que acabo de descriure. A més, el consum d'alcohol abans, durant i després del partit havia portat als seguidors barcelonistes presents aquell dia al bar a una espècie d'excitació narcòtica (Nietzsche, 2000[1872]:249) que els feia comportar-se de manera transgressora sense preocupar-se per la opinió pública i els permetia expressar lliurement l'èxtasi que estaven experimentant gràcies a una victòria que suposava la presència gairebé segura del Barça a la final de la Lliga de Campions.

Veiem, doncs, com certament existeixen paral·lelismes entre l'efervescència col·lectiva que es produeix en rituals religiosos i la que sorgeix de la passió pel futbol. Com descriu Durkheim, el mateix fet de l'aglomeració actua com un excitant extraordinàriament poderós (Durkheim, 2014 [1912]:347). Quan tots els individus s'han reunit, el seu acostament genera una espècie d'electricitat que els condueix ràpidament a un grau extraordinari d'exaltació i en aquest moment cada sentiment

expressat troba un eco sense obstacles a totes les consciències (Durkheim, 2014 [1912]:347):

Es fácil darse cuenta de que, llegado a este estado de exaltación, el hombre ya no se conoce. Sintiéndose dominado y arrastrado por una especie de poder externo que le hace pensar y obrar de forma distinta a la normal, tiene naturalmente la impresión de no ser ya él mismo. Le parece haberse convertido en un ser nuevo. Las pinturas con las que se disfraza y las máscaras que cubren su rostro figuran materialmente esta transformación interior, más aún de lo que contribuyen a determinarla. Y como todos sus compañeros se sienten transfigurados en el mismo momento y de la misma manera, y traducen su sentimiento en gritos, gestos y actitudes, es como si realmente hubiera sido llevado a un mundo especial, enteramente distinto de aquel en el que vive habitualmente (Durkheim, 2014 [1912]:350-351).

Com explica Durkheim, l'efervescència arriba de vegades a tal extrem, que condueix a accions inaudites (Durkheim, 2014 [1912]:348), com les que es van veure aquell dia: es llençaven i trencaven ampolles, s'increpava a la policia, es van col·locar contenidors al mig del carrer a la sortida del bar i es van envair espais públics del poble. Les passions desencadenades eren tan impetuoses que res podia contenir-les, ja que els aficionats barcelonistes estaven tan fora de les condicions ordinàries de la vida, i eren tan conscients d'això, que van experimentar una mena de necessitat de col·locar-se fora i per sobre de la moral quotidiana (Durkheim, 2014 [1912]:348).

Conclusions

Si bé les celebracions futbolístiques permeten als individus que formen part d'una societat comportar-se momentàniament d'una altra manera i formar part d'un grup fortament cohesionat, és cert també que aquestes celebracions, sovint, condueixen a certes actituds violentes i destructives fruit de la forta passió desfermada. Durkheim ja apuntava en algunes de les seves observacions en aquesta direcció en referència a la religió:

Cuando todos los individuos se han reunido, su acercamiento genera una especie de electricidad que los conduce rápidamente a un grado extraordinario de exaltación. Cada sentimiento expresado encuentra un eco sin obstáculos en todas las conciencias, abiertas de par en par a las impresiones externas: cada una hace eco a las otras, y así recíprocamente. Así, el impulso inicial va creciendo en la

medida de su repercusión, como una avalancha, que se hace mayor a medida que avanza. Y como unas pasiones tan fuertes y tan libres de cualquier control no pueden por menos que manifestarse exteriormente, se encuentran por doquier gestos violentos, gritos, verdaderos alaridos y ruidos ensordecedores de todas clases, que, a su vez, contribuyen a intensificar el estado que revelan (Durkheim, 2014 [1912]:347).

Però, per altra banda, també s'han de reconèixer les virtuts derivades dels estats d'efervescència col·lectiva, atès que també ens mostren una riquesa que sobrepassa aquestes expressions de violència. En una societat obertament individualista com la nostra, les persones que en formen part manifesten la seva necessitat de pertànyer a una comunitat i, en les dècades que ens precedeixen, els equips de futbol i la vivència col·lectiva dels partits d'aquests per part dels seus seguidors, ja sigui al temple –Camp Nou- o a la parròquia –bar-, han servit de perfecte canalitzador d'aquesta voluntat: *“Onsevulga que els éssers humans estiguin relacionats per voluntat pròpia d’una manera orgànica i s’afirmin entre ells, trobarem una comunitat d’una o altra mena”* (Tönnies, 1984[1887]:45).

Si bé es cert que darrerament –com a conseqüència de l'esclat, l'any 2008, de la crisi global que encara patim- s'ha experimentat un creixement pel que fa a la participació ciutadana en col·lectius i associacions que fomenten la transformació de la societat en diversos dels seus àmbits, el més fàcil fins ara per sentir-se part d'un grup era fer-se seguidor d'un equip de futbol. És per això que, fins fa poc, el futbol ha funcionat –sortosa o lamentablement- com una de les principals eines de cohesió de la societat occidental. Les societats, integrades per individus que comparteixen coses però que posseeixen alhora trajectòries diferents, necessiten moments en que es posi de manifest que la societat forma una unitat, la qual ha de celebrar de forma més o menys regular la seva existència per tal de mantenir-se i, en aquest sentit, els moments d'efervescència col·lectiva que es generen al voltant del futbol evidencien de forma molt clara aquesta necessitat:

Lo que cuenta es que Durkheim, *sin saberlo*, presiente que en el momento en que las instituciones de una sociedad se desestructuran y dan paso a la efervescencia de los individuos, de las agrupaciones y de las clases dinámicas y orientadas en múltiples sentidos por intencionalidades igualmente múltiples, se revela o se manifiesta una necesidad infinita que ninguna satisfacción admitida hasta entonces puede colmar o mitigar (Duvignaud, 1990[1973]:44-45).

D'aquesta manera, és important veure amb perspectiva la funció social que ha desenvolupat i desenvolupa el futbol en aquest sentit. Malgrat la seva manca de contingut i la seva poca profunditat, va esdevenir per a molta gent un dels recanvis que necessitava la religió en un moment en el qual es pensava que el començament de la modernitat –i l'era de la ciència i la tecnologia- suposaria el final de les religions. Així, el futbol i els esports de masses en general, van oferir novament aquest espai comú a una societat que continuava sentint la necessitat de compartir moments rituals intensos amb els individus que la formen. Com apunta Durkheim, en circumstàncies on es manifesta una passió comú, ens tornem susceptibles de sentiments i actes dels quals ens sentim incapaços quan ens veiem reduïts a les nostres pròpies forces (Durkheim, 2014 [1912]:338). Quan ens trobem de nou a soles amb nosaltres mateixos, continua Durkheim, caiem altra vegada en el nostre nivell ordinari, i és aleshores quan podem calibrar tota l'alçada a la que ens havíem encastellat (Durkheim, 2014 [1912]:338). Però com dèiem, en els darrers anys, la societat està fent un gir que la condueix a destinar l'energia que sorgeix d'aquests moments de tan forta intensitat col·lectiva a qüestions de major transcendència i repercussió, com ha succeït amb el 15-M i la resta de moviments que han aparegut en aquesta direcció. Com explica el mateix Durkheim, això no és casual:

Hay periodos históricos en los que, por influencia de alguna gran sacudida colectiva, las interacciones sociales se vuelven mucho más frecuentes y activas. Los individuos se buscan y se reúnen más. Resulta de ello una efervescencia general, característica de las épocas revolucionarias o creadoras. Y esta mayor actividad tiene como efecto un estímulo general de las fuerzas individuales. Se vive más intensamente y de forma distinta que en tiempos normales. (...) el hombre se hace diferente (Durkheim, 2014 [1912]:339).

Com hem explicat anteriorment, és en aquests moments de gran acceleració social quan s'anuncia una ruptura respecte l'antiga societat i es comencen a construir les bases d'una de nova. Mentre això succeeix, podem parlar d'un moment de transició, durant el qual els valors vigents deixen de funcionar y els nous encara no s'estableixen. Mentrestant, els moments d'efervescència col·lectiva que s'han viscut darrerament han servit per canalitzar l'energia reivindicativa en un primer moment, però també per transformar-la posteriorment en reivindicacions dirigides a qüestionar la cultura del treball i l'explotació, a democratitzar l'espai públic, a defensar l'educació i la salut públiques –i, per extensió, l'Estat del Benestar-, a manifestar la pèrdua de confiança respecte la classe política, a mostrar rebuig envers l'especulació financera i

a impugnar la corrupció, la desigualtat i les polítiques d'austeritat de la *troika*, entre moltes altres coses.

Bibliografía

- BROMBERGER, C. (2000) “El fútbol como visión del mundo y como ritual”, a ROQUE, M.A. (ED.): *Nueva antropología de las sociedades mediterráneas*. Barcelona, Icaria Antrazyt.
- DURKHEIM, E. (2014)[1912] *Las formas elementales de la vida religiosa*. Madrid, Alianza Editorial.
- DUVIGNAUD, J. (1990)[1973] *Herejía y subversión*. Barcelona, Icaria.
- LUKES, S. (1984) *Émile Durkheim. Su vida y su obra*. Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas.
- MAFFESOLI, M. (1990) *El tiempo de las tribus*. Barcelona, Icaria.
- MAUSS, M. (1971) *Sociología y Antropología*. Madrid, Editorial Tecnos.
- NIETZSCHE, F. (2000)[1872] *El nacimiento de la tragedia*. Madrid, Alianza.
- TÖNNIES, F. (1984)[1887] *Comunitat i associació*. Barcelona, Edicions 62/Diputació de Barcelona.